

BOGNÁRNÉ DR. KOCSIS JUDIT

Hazai neveléstudományi kutatások összefoglalóiban megjelenő vallásos neveléssel összefüggő témák – a 2010 és 2019 közötti időszakban

TANULMÁNYOK

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja a vallásos neveléssel összefüggő témák feltárása, rendszerezése a hazai neveléstudományi kutatások összefoglalói tükrében. A kutatás az Országos Neveléstudományi Konferenciákhoz kapcsolódó absztraktköteteket tekinti át a 2010-2019 közötti időszakban. A kivonatok tanulmányozása kvalitatív tartalomelemzéssel történt, a Grounded Theory módszere tűnt a legmegfelelőbbnek. A szövegek vizsgálata fő- és alkódok bevezetésével valósult meg. A kódolt szövegek szisztematizálása három tartalmi csoportra mutatott rá: a vallás hatása az életmódra, a vallás neveléstörténeti kontextusa és a valláspedagógia témaköre. A tanulmány a vallásos neveléshez kapcsolódó kutatási irányok rendszerezését próbálja előmozdítani, a szerző korábbi nemzetközi kitekintésének (*Bognárné Kocsis, 2018*) folytatásaképp.

Kulcsszavak: *kvalitatív tartalomelemzés, Grounded Theory, vallás*

BEVEZETÉS

A 20. században a vallásos nevelés területén a pedagógia hangsúlya erősödött, ami változatosabb pedagógiai módszerek alkalmazását és a nevelők tudatosabb pedagógiai felkészültségét tette szükségessé. Ezen folyamat háttérben a reformpedagógiai irányzatok térnyerése és a korábbi, egyhangú kátéfelmondáson alapuló vallásos nevelés gyakorlatainak kritikája állt, amely felerősítette a gyermekcentrikus, élményközpontú vallás- oktatói attitűdöt. A 20. század második felében a valláspedagógia a vallásos elmélyülést

már jellemzően összeköti a személyiségfejlődés folyamatával. A valláspedagógiára napjainkban nemzetközi szinten a pedagógiai sokszínűség jellemző, a gyermek vallásos és hitbéli fejlődése áll a középpontban.

A tanulmány a hazai neveléstudományi kutatásokra fókuszál, az Országos Neveléstudományi Konferenciák összefoglalóit tekinti át a 2010 és 2019 közötti időszakban azzal a céllal, hogy az azokban megjelenő vallásos neveléssel összefüggő kivonatokat rendszerezze, kategorizálja, valamint vallásos nevelés helyzetét ennek tükrében feltérképezze.

A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKA – PROBLÉMAFELVETÉS

A valláspedagógia a hazai neveléstudományban sem a 20. században, sem az elmúlt 19 évben nem hozott igazi áttörést. Az e témával foglalkozók leginkább a különböző teológiai főiskolák, akadémiák, egyetemek oktatói. Kérdésként merült fel bennem, hogy vajon a 2013-as hitoktatási törvény bevezetése gyakorolt-e valamilyen hatást a pedagógiai kutatások világára. E kérdéskör vizsgálatát az Országos Neveléstudományi Konferenciák kivonatainak elemzése alapján végeztem el. Ennek indoka, hogy vélhetően ez a korpusz ad képet a hazai pedagógiai kutatások legszélesebb áttekintéséhez.

A vizsgálódás előzményének tekinthető a valláspedagógiai irányzatok nemzetközi áttekintése (*Bognárné Kocsis*, 2018), amely hasznosítható háttéranyagot biztosít a hazánkban jellemző folyamatok értelmezéséhez. A kutatás fókuszában a 2010–2019 közötti időszak áll, mivel így a 2013-as hitoktatási törvény előtti és utáni időszakról is képet kaphatunk, akár tendenciát is megfigyelhetünk.

A 20/2012. (VIII.31.) EMMI rendeletben, valamint a *2013. évi LV. törvény a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról* 35. §-ában az olvasható, hogy az állami fenntartású iskola 1–8. évfolyamán az erkölcsstanóra vagy hit- és erkölcsstanóra választható, s mindkettő a kötelező tanórai foglalkozások része. A rendelkezés 2013. szeptember 1-től felmenő rendszerben került bevezetésre, azóta minden magyar állam által elismert egyház taníthat saját felekezete szerinti hit- és erkölcsant.

A hitoktatási törvény 46. § (3) előírja, hogy a gyermeknek, a tanulóknak joga, hogy a képességeinek, érdeklődésének, adottságainak megfelelő nevelésben és oktatásban

részesüljön, valamint a nevelés-oktatás során a tájékoztatás nyújtása és az ismeretek közlése tárgyilagosan és többoldalú módon történjék.

A kutatás elején több kérdés is megfogalmazódott bennem: A kivonatokban vajon mely vallásos neveléssel, illetve vallással összefüggő területek jelennek meg leginkább? Megfigyelhető-e valamilyen tendencia? Vajon bizonyos egyetemek többször, több éven keresztül is kutatnak-e valláspedagógiai témában? Vajon felekezeti egyetemek, főiskolák, hittudományi karok megjelennek-e saját kutatásaikkal? A kérdések tükrében az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

1. A kivonatokban a vallásos nevelés módszertani kérdései jelennek meg leginkább.
2. A hitoktatási törvény bevezetése után megnőtt a valláspedagógiai kutatások száma az absztraktkötetben.
3. Bizonyos egyetemek aktívabbak a vallásos neveléssel összefüggő kutatások területén.
4. Hazai felekezeti egyetemek, főiskolák, hittudományi karok kutatói is megjelennek a kivonatok szerzőiként.

MINTAVÁLASZTÁS, MINTAVÉTEL

A kutatás során az Országos Neveléstudományi Konferencia (ONK) 2010–2019 absztraktköteteinek átvizsgálása történt meg. A vizsgált absztraktokat az alapján választottam ki, hogy azokban a *vallás* szóelem megjelenik-e. Ha egy kivonaton belül többször előfordult a *vallás* szóelem, azt nem tekintettem újabb mintaelemszámnak. A kiválasztott mintába így összesen 117 db kivonat került (n=117). Ugyanakkor figyelmen kívül hagytam azokat a szavakat, amelyek ugyan tartalmazzák a *vallás* szó-

elemet, de jelentésükben nem fedik le azt, pl. az *önbevallásos kérdőív* vagy a *pedagógiai hitvallás* esetében. A mintaválasztás módja meglehetősen egyértelmű volt, így nem adódott bizonytalan vagy vitatott eset. Az 1. táblázat alapján jól látszik, hogy a vallás témakörben születő munkák száma nem mutat folyamatos emelkedést, inkább azt mondhatjuk, hogy vannak kiemelkedőbb, nagyobb aktivitást mutató évek

kák száma nem mutat folyamatos emelkedést, inkább azt mondhatjuk, hogy vannak kiemelkedőbb, nagyobb aktivitást mutató évek (pl. 2014, 2016, 2019). Viszont a legelső, 2010-es évben mért értéknél mindegyik azt követő év nagyobb számot mutat.

a vallás témakörben születő munkák száma nem mutat folyamatos emelkedést, inkább azt mondhatjuk, hogy vannak kiemelkedőbb, nagyobb aktivitást mutató évek

1. TÁBLÁZAT

A vallás szót releváns módon tartalmazó kivonatok száma 2010 és 2019 között (n=117)

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
5	7	10	8	18	7	17	12	13	20

FORRÁS: saját szerkesztés

A kivonatok számából való következtetések – ami a téma iránti motiváltságot illeti – tovább árnyalja az a tény is, hogy az évek múltával az absztraktkötetek ter-

jedelme is egyre inkább nőtt (2. táblázat). Bár egyértelmű korreláció e tekintetben sem állapítható meg.

2. TÁBLÁZAT

A vizsgált absztraktkötetek terjedelme 2010 és 2019 között (oldalszám)

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
308	484	389	561	389	388	497	638	542	619

FORRÁS: saját szerkesztés

AZ ADATFELDOLGOZÁS MÓDJA, FOLYAMATA

A kivonatok feldolgozását alapvetően deduktív tartalomelemzéssel képzeltem el, ám a minta áttekintése során beláttam, hogy az általam előzetesen definiált kategóriák túlnyomó része meg sem jelenik a kivonatokban, így induktív tartalomelemzésre tértem át. A tartalomelemzés egysége a kivonat volt.¹

A kivonatokból nyert adatok induktív logika szerinti feldolgozásához a Grounded Theory módszere tűnt a legmegfelelőbbnek (Glaser és Strauss, 2017). A kategóriák kialakítása ezen elmélet alapján történt (Glaser és Holton, 2004). Az adatok ismeretében jól látszott, hogy csak a folyamatos elemzés, a kategóriák újragondolása adhatja meg a pontos elméleti keretet (Strauss és Corbin, 1997). Ez nagy odafigyelést, folyamatos reflexiót, a fogalmi keretek, kategóriák felidézését vonta maga után (Glaser és Strauss, 2009). Vagyis menet közben óhatatlanul sor került átmeneti kategóriák kialakítására, ami e módszer használatakor egyébként is megfigyelhető (Charmaz, 2006). A Grounded Theory három lépcsős kódolása, azaz a nyílt, az axiális és a szelektív kódolás elvét tartottam iránymutatónak (Britto, 2018). A kódolás alapjául szolgáló főkategóriák alapvetően hasonlóak az e témában nyert korábbi kutatási tapasztalatok, elmélet során kigondolt kategóriákhoz, csak jóval szűkebb repertoárban. Az egyes kategóriák közötti átfedések, bizonytalanságok érdekében elsődleges szemponttá vált a kategóriák minél pontosabb definiálása.

E paraméterek alapján a minta áttekintése a következő főkategóriákat adta: **a vallás hatása, alkalmazhatósága az életfolyamatokra; a vallás neveléstörténeti kontextusa és a valláspedagógia kérdésköre.** A mélyebb elemzés aztán további alkódokra mutatott rá, amelyeket az egyes főkódokon belül ismertetek.

A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

A mintában szereplő intézmények elemzése

A vizsgálat elején, még a kivonatok tartalmi elemzése előtt kívántam megvizsgálni, hogy az évente megrendezésre kerülő országos neveléstudományi konferencián mely egyetemek és más oktatási intézmények képviseltetik magukat vallással összefüggő kutatásaikkal. A mintában szereplő intézmények kvantitatív mutatói az 1. ábrában tekinthetők meg. Az intézmények tanulmányozása alapján elmondhatjuk, hogy viszonylag sok egyetem, főiskola végez e témakörben kutatást. A mintában megjelenik tíz hazai egyetem és egy hazai főiskola: a Debreceni Egyetem (DE), a Pécsi Tudományegyetem (PTE), az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), a Szegedi Tudományegyetem (SZTE), a Kaposvári Egyetem (KE), az Eszterházy Károly Egyetem (EKE), a Nyíregyházi Egyetem (NYE), a Pannon Egyetem (PE), a Miskolci Egyetem (ME), a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) és az Apór Vilmos Katolikus Főiskola (AVKF); illetve négy intézet: a T-Tudok

¹ Közvetlenül: a 2018, 2019-es években egy új jelenség figyelhető meg a kivonatokban. A *vallás* szó olyan absztraktokban is fellelhető, ahol a szöveg témaként egyébként teljesen mást vizsgál – vagyis csak említés szintjén más kontextusban (pl. keleti vallások), illetve egy-egy státusz (Eötvös József Vallás- és közoktatásügyi Miniszter) megjelölésében. 2018-ból 3 db ilyen kivonatot találtam, a 2019. évből 6 db-ot. Ezekkel érdemben nem foglalkoztam, hiszen nem szolgálnak releváns információval jelen kutatásom szempontjából.

Tudásmenedzsment és Oktatókutatató Központ (T-TUDOK), az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet (OFI), az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet (MTA TKKI) és a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért (KINCS). Ezen kívül a határainkon túlról a Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) is képviselteti magát. Volt egy előadó, akinél nem szerepelt intézménynév, ezért ő a „Nem jelölt” kategóriába került az összefoglaló diagramon. (3. táblázat)

A hitoktatási törvény bevezetése utáni évben (2014-től) megnőtt ugyan a vallással kapcsolatos kutatások száma az absztrakt-

kötetben, azonban ez nem állandósult. 2015-ben drasztikusan lecsökkent, majd ismét emelkedett, azután csökkent a számadat. Vagyis egyáltalán nem vonható le semmi érdemleges következtetés a nyert adatok alapján.

A diagram alapján jó látszik, hogy a vallással kapcsolatos kutatások leginkább a Debreceni Egyetemhez köthetők. Felekezeti egyetemek, főiskolák csupán két esetben képviseltetik magukat, ők is a határon túlról. Hazai hittudományi karok, illetve az ő kutatóik nem jelennek meg kivonatok szerzőiként, pedig a gyakorlati teológia része a valláspedagógia, így az ez irányú hipotézisem nem igazolódott.

3. TÁBLÁZAT

A mintában szereplő kivonatok intézményi és évenkénti eloszlása a vizsgált témakörben

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
DE	2	1	4	5	12	5	12	4		6
PTE	1	1	3		3	1	2		1	4
KE			1	1					4	
SZTE			2							
ELTE	1	3		1	1		1	1	2	2
EKE				1			1	3		
PE					1	1		1		1
OFI							1			
T-Tudok								1		
AVKF								1		
NYE					1					
BBTE		1								
II. RF KMF		1						1	1	
Nem jelölt	1									
ME	2								1	
BME									1	
MTA TK									1	
KINCS										1
Összesen	5	7	10	8	18	7	17	12	11	14

A vallásosság hatását vizsgáló kivonatok áttekintése

Egyértelműen kijelenthető, hogy a vizsgált kivonatok között a vallásosság hatásával foglalkozók száma a legnagyobb. E főcsoport alkategóriáinak megállapítása nem volt egyszerű, gondos tanulmányozást, többszöri módosítást igényelt, hogy a leginkább jellemző fogalomköröket határozzam meg. Végül az alábbi alkategóriák kijelölésére került sor:

1. a vallásosság hatása az egyéni életvezetésre;
2. a vallásosság hatása az értékválasztásra/értékközvetítésre;
3. a vallásosság hatása a (középiskolai/felsőoktatási) tanulási eredményességre;
4. a vallásosság hatása az önkéntességre, a munkavállalásra;
5. a vallásosság hatása a szociális érzékenységre, a közösségfejlesztésre, az integrációra;
6. a vallásosság mint a negatív diszkrimináció alapja.

Az egyes csoportoknál próbálom a legátfogóbb képet nyújtani a kutatási irányokra, tendenciákra vonatkozóan. A vonatkozó kivonatoknak túlnyomó részét egyenként megemlítem.

1. A vallásosság hatása az egyéni életvezetésre

Ebbe az alkategóriába 9 db kivonat sorolható.

Mikonya György (2011) összefoglalójában kiemeli, hogy a vallásos közösségek, képességfejlesztő csoportok többsége jól kidolgozott rendszerrel és elhivatott vezetőkkel dolgozik, így biztos tájékozódási pontokat tudnak nyújtani az útkereső egyének számára.

Fináncz Judit (2012) többek között a vallásosság hatását vizsgálja a gyermekvállalással, párkapcsolattal kapcsolatos attitűdökre vonatkozóan, vagyis azt, hogy e tekintetben mi határozza meg a 25–45 év közötti, Dél-Dunántúlon élő nők (N=120) életvezetési döntéseit.

Fodor Éva és Révész László (2017) a rekreáció, a humánökológia és a konstruktív életvezetés összefüggéseit vizsgálják többek között a civilizációs fejlődéssel összefüggésben.

Vincze Beatrix (2018) a reformpedagógiai és az életreform-mozgalmak hatását vizsgálta a rejtett tudáselemek, képességek egyéni fejlesztése szempontjából, illetve azt, hogy ezek a kompetenciák miként válnak

a társadalom számára hasznos tudássá. A kutatónak egy másik hasonló kutatása is olvasható ugyanabban az évben, amely a tolsztojánus eszmék hatását vizsgálta a magyarországi pedagógiai és életreformtörekvésekre.

Pallay Katalin (2019) a nemzeti identitás kérdését vizsgálta a Balassi Intézet egyetemi előkészítő intézetének kárpátaljai végzős hallgatóinak körében, s ebben számos szociokulturális, demográfiai tényező alapul vesz. Ezek között szerepel a vallási meggyőződés érvényesülésének elemzése is, de eredményekről a kivonatban sajnos nem olvashatunk.

Pusztafalvi Henriette, Szabó Zoltán Tamás, Csókási Krisztina (2019) a fogyatékos-sággal élők iránti attitűdöt vizsgálta egyetemi hallgatók körében. A vallásos és a nem vallásos csoport között nem kimutatható a különbség az attitűd szempontjából – írja a szerző.

Székely Csilla Imola (2019) Kokas Klára műveiben vizsgálta a spiritualitást és a vallásosságot. A szerző véleménye szerint

Kokas Klára műveiben vizsgálta a spiritualitást és a vallásosságot

a zenepedagógus vallásos meggyőződése, hite hatást gyakorolt a pedagógiájára, pedagógiai gyakorlatára.

2. A vallásosság hatása az értékválasztásra/értékközvetítésre

E témakör jelenti a legnagyobb halmazt, 23 db kivonat sorolható ide, nyilván e terület komplexitása, sokszínűsége miatt is. Kiemelkedőnek számít a 2012., 2013., 2014. és 2017. esztendő, hiszen ezekben az években három-négy tartalmi összefoglaló is olvasható e témához kapcsolódóan.

Németh Nóra Veronika (2010) azt vizsgálta egy határmenti régióban, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók milyen kulturális fogyasztási szokásokkal rendelkeznek, azaz milyen olvasási és könyvtárhasználati attitűdök figyelhetők meg esetükben. A kutatás egyik változója a vallásosság volt. A szerző megjegyzi, hogy a bár a vallásosság meghatározó szerepét feltételezte, ezt nem igazolta a kutatás, hiszen jelentős különbségek csak a határon túli magyar és a Magyarországon élő hallgatók között voltak kimutathatóak e változó esetében.

Klappcsik Zsuzsanna (2011) szociálpedagógus-pályamotiváció okait kutatta, amely során külön kitért a vallás és a hit szerepére. A vizsgálat a személyes élettörténetekre fókuszált, feltételezve, hogy a vallás és a hit pozitív korrelációja igazolódik. A kivonatban nem jelennek meg eredmények, így nem tudjuk, hogy bizonyítást nyertek-e az állítások.

Jancsák Csaba (2012) tanárképzésben részt vevő hallgatók értékvilágát kutatta tizenkét magyarországi tanárképző intézményben (N=1210). A vizsgálat többek között a társadalmi nemek, a hallgatók állandó lakhelyének településtípusa, a családi értelmiségi és pedagógusszakmai

minták, a vallásosság és a tanári pálya iránti elkötelezettség szempontjából elemzi a tanárképzősök értékpreferenciáit.

Bocsi Veronika (2012) szintén felsőoktatásban tanuló hallgatókat vizsgált formális közösségek szempontjából, az értékválasztások irányából megközelítve. A kutatás rámutatott arra, hogy a vallásos fiatalok a közösségi értékeket hangsúlyozzák az egyéni karrier helyett.

Pacsuta István (2013) szintén felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékrendszerét vizsgálta. A szerző a végzős hallgatókra fókuszált, többek között az ő életmódjukat, kapcsolati hálójukat, vallásosságukat, értékválasztásukat tanulmányozta, ám a kivonat sajnos eredményekről nem számol be.

Kovács Klára (2014) a hallgatók sportolási, illetve nemsportolási hajlandóságának okait vizsgálta egy magyar-román régió felsőoktatási intézményeinek hallgatói körében (N=2619). Az eredmények alapján az látható, hogy vallásos, közösségorientált fiatalok között több a rendszeres, rekreációs szabadidő-sportoló.

Ide kapcsolható *Kovács Karolina Eszter* és *Nagy Beáta Erika* (2016) kutatása, hiszen ugyancsak az egészségtudatos magatartást vizsgálták a Debreceni Egyetem hallgatói körében. Az ő eredményeik azt mutatják, hogy a vallásosság nem befolyásolja jelentősen az egészségtudatosságot.

A szerzőpáros 2017-ben egy újabb kutatással jelentkezett: debreceni középiskolákban vizsgálták az egészségtudatos magatartást a sport függvényében. Az elemzés arra mutatott rá, hogy a nem, az édesapa iskolai végzettsége, a lakóhely típusa, valamint az objektív és szubjektív anyagi helyzet nincs jelentős hatással, míg a sportolás, a szubjektív egészségi/edzettségi állapot és a szubjektív vallásosság hatást gyakorol

a vallásosság
nem befolyásolja jelentősen
az egészségtudatosságot

az egészségtudatosságra a középiskolás fiatalok körében.

Varga Eszter (2013) koreai és magyar nevelési értékek összehasonlítását készítette el. A kutatás eredménye rámutatott arra, hogy a koreaiak (n=1249) fontosnak tartják a kemény munkára, a vallásos hitre és a kitartásra való nevelést. A magyarok (n=650) ezzel szemben a függetlenséget és a képzelőerő fontosságát hangsúlyozzák a nevelésben.

Bencéné Fekete Andrea, Kulcsár Edit és *Orsós Renáta* (2013) tartalmi összefoglalójában a cigány és nem cigány kisiskolások erkölcsi fogalomismeretéről olvashatunk, ahol a vallásos és nem vallásos tanulók külön elemzési szempontként jelentek meg. A vizsgálatban száz fő cigány és száz fő nem cigány negyedik osztályos tanuló vett részt. A kutatás egyik eredménye az volt, hogy a vallásos háttérrel rendelkező tanulók fogalomtárában érvényesül a hívő környezet, ami részben meg is határozza az általuk használt kifejezések csoportját.

Morvai Laura (2015) tanárok gyermeknevelési értékválasztását vizsgálta többek között a nem és a vallásosság szempontjából. Az értékrangsor vizsgálatához segítséget jelentett egy 2015-ös kérdőíves pedagógusvizsgálat adatbázisa (N=1056). A kutatás azt az eredményt hozta, hogy a kemény, szorgalmas munkára nevelés a nem felekezeti fenntartású intézmények tanárai számára fontosabb, a felekezeti intézmények pedagógusai számára viszont az őszinteség, a vallásos hit, az önzetlenség, az engedelmesség, a hűség jelenti az értéket.

Simon Anikó (2016) szintén a nevelési értékeket vizsgálta a családban, többek között a vallásossággal összefüggésben. A kivonatban tematizált kutatás még csak a terv szintjén jelenik meg, így eredmé-

nyekről még nem olvashatunk. A terv alapján az látszik, hogy óvodás korú gyermekek szüleit kívánja vizsgálni értékfogalmukra, értékrangsorukra vonatkozóan.

Pusztafalvi Henriette és *Vass Livia* (2015) a szexuális nevelést mint kulturális kérdést vizsgálta. A szerzőpáros kiemeli, hogy Magyarországon a 20. században, e területen a vallás közvetítette konzervatív eszmék, azaz a tiltás és a tartózkodás volt jellemző. A szexuális betegségek terjedése azonban ráirányította a figyelmet a szexuális nevelés fontosságára, az ismeretek terjesztésére. *Pusztafalvi Henriette* (2019) pár évvel később ugyanennél a témánál maradvra kutatva a hazai szexuális nevelés

kezdetét, azaz a 20. század első felét, könyvek, tankönyvek tartalomelemzésével.

Fényes Hajnalka és *Pusztai Gabriella* (2019) a nemi szerepattitűdők és a vallásosság összefüggéseit vizsgálta felsőoktatási hallgatók körében. A kutatás rámutatott, hogy a vallásos fiatalokra inkább a tradicionális gondolkodás jellemző a nem vallásos társaikhoz képest, azonban a magas iskolai végzettségű szülők háttérváltozó-vizsgálatában már az látszik, hogy a vallásos fiatalok mégsem gondolkodnak annyira tradicionálisan. A maguk módján vallásosak; inkább modern gondolkodásúak.

Ináncsy-Pap Ágnes (2017) iskolaválasztási motivációkat vizsgált vallásos és nem vallásos szülők esetében egy megyeszékhely református, római katolikus és evangélikus iskoláiban (N=385). A vallásos szülők egyházi intézményválasztása nem meglepő, a nem vallásos szülők részéről azonban jelentős döntés, hiszen elköteleződést jelent az iskolai értékrend mellett; s a család számára kérdéssé válik, mennyire tudnak azonosulni az ott megjelenő célokkal, normákkal.

látszik, hogy a vallásos fiatalok mégsem gondolkodnak annyira tradicionálisan

Bocsi Veronika (2017) pedagógusok (N=824) értékpreferenciáit vizsgálta a gyermeknevelési értékek viszonylatában. A minta elemzése az alábbi jellemző tényezőkre, csoportokra mutatott rá: vallásos-lojális, céltudatos-kreatív, konform és vezető.

Fehérvári Brigitta (2018) különböző apaszerepben lévő édesapákat vizsgált a tanítási és nevelési szokásaik szempontjából az iskola előtti felkészítő szakaszban. A kutatás eredménye azt mutatja, hogy a vallás nincs hatással az apaszerepre, az apai nevelésre a gyermekek felé.

Demeter-Karászi Zsuzsanna (2019) az egyházi szellemiségű és egyházi fenntartású felsőoktatási intézmények berkeiben arra kereste a választ, hogy a képzési kínálat, a területi elhelyezkedés vagy az intézmény identitása vonzza-e a hallgatókat az intézménybe.

3. A vallásosság hatása a (középiskolai/felsőoktatási) tanulási eredményességre

A második legtöbb kivonat (13 db) ehhez a témakörhöz köthető, fókuszukban a felsőoktatásban résztvevő hallgatók vizsgálata áll.

Pusztai Gabriella (2012) először hazai kutatásokra hivatkozva próbálja tisztázni azt a tévhitet, hogy a vallásos elkötelezettség az iskolai végzettség emelkedésével csökkenne. A szerző utolsó éves alapképzésben és mesterképzésben részt vevő hallgatók körében végzett kvantitatív vizsgálatot, valamint a hallgatói kisközösségekben és szervezetekben kvalitatív kutatást. Az eredmények azt mutatják, hogy a vallásos hallgatói közösségek hatást gyakorolnak tagjaik egyetemi pályafutására. A vallásos hallgatók kiemelkedően elkötelezettek a tudásgyarapítás célja mellett. A közösséghez való tartozás főként

az alapképzésben tanuló hallgatókat segíti a teljesítményre ösztönző célértelmezésben, a mesterképzésben részt vevők körében a személyes vallásgyakorlat befolyása erősebb. A kutatás egyebek mellett rámutatott arra, hogy a nagyközösségben végbemenő vallásgyakorlás a tanulmányokon kívüli tevékenységekre serkenteni a hallgatókat, sőt

az oktatóval való együttműködés esélyét is növeli.

Márkus Zsuzsanna (2013, 2014) a romániai többségi és kisebbségi hallgatók felsőoktatási tanulmányi eredményességét kutatja. Vizsgálata

a romániai magyar és román hallgatók tanulmányi eredményességét befolyásoló tényezőkre irányult. Ennek keretében a nemzeti hovatartozáson túl tanulmányozta többek között a hallgatók nemét, a szülei iskolázottságát, a felekezeti hovatartozásukat és a vallásosságukat. Sajnos a kivonatban a vallásossággal összefüggésben nem olvashatunk eredményekről.

Cséke Katalin (2018) ugyancsak a határon túl, Ukrajnában vizsgálta azon hátrányokat, amelyek a magyar anyanyelvű 13–14 éves roma tanulókat érik az oktatásban. A szerző a roma tanulók iskolai eredményességének, sikertelenségének okait kutatja, vagyis azt, hogy milyen tényezők segítik vagy éppen akadályozzák a tanulási folyamatát. Többek között a vallás, a családi háttér dimenziójában.

Kardos Katalin (2013) felsőoktatásban tanuló hallgatókat vizsgált; a mintába egykori felekezeti középiskolában végzett hallgatók kerültek. A kutatás a felsőoktatási tanulmányi eredményesség és a felekezeti középiskolás múlt vagy a vallásosság közötti összefüggést vizsgálta. A kutatás alapját az az elmélet adta, amely kimondja, hogy a vallásos közösség és a normák a serdülő életfelfogására, attitűdjére jelentős hatást

a vallásos közösség és a normák a serdülő életfelfogására, attitűdjére jelentős hatást gyakorolnak

gyakorolnak, hiszen pozitív magatartásmin-tákat és egészséges tekintélyfelfogást alakítanak ki, erősítik a fiatal normatudatosságát, munkához való hozzáállását. A kutatás empirikus része rámutatott arra, hogy azok a hallgatók, akikre a középiskolában megélt vallásos közösség még mindig nagy hatást gyakorol, tanulmányi továbbhaladásukban és céljaikban kitartóbbak, szívesebben vesznek részt iskolán kívüli tevékenységben, azoknál a hallgatónál, akik ugyan felekezeti középiskolában végeztek, de nem vallásos közösség tagjai.

Kardos későbbi kutatásai (2014, 2016) a felső-oktatási intézményekhez kötődő egyes tanulóközösségekre irányultak, pontosabban a felekezeti és nem felekezeti szakkollégiumokra. 2014-ben a szerző arra volt kíváncsi, hogy e tanulócsoporthoz tagsága között van-e különbség, többek között a hallgatók tanulmányi orientációja tekintetében. 2016-ban pedig a felekezeti fenntartású roma szakkollégiumokat vizsgálta. A korábbi kutatás alapján leszögezhető, hogy a vallási közösségi kapcsolatok olyan pozitív attitűdöket erősítenek meg a felekezeti szakkollégistákban, amelyek egyrészt támogatják a tanulmányi eredményességet, másrészt az ilyen közösség tagjai optimistábbak tanulásuk jövőbeni hasznosíthatóságát illetően. A roma fiatalok esetében az is megerősítést nyert, hogy a tehetséggondozó műhelyekben legalább olyan jól teljesítenek, mint nem roma társaik. Vagyis a szakkollégiumok segítik a társadalmi kiegyenlítődést.

Ezt az eredményt támasztotta alá *Kardos Katalin* és *Bocsi Veronika* kvalitatív kutatása is (2014), amely életút-, illetve félig strukturált interjúk alapján született.

Papp Z. Attila (2018) az oktatási részvételt és a továbbtanulási szándékokat vizsgálta a Kárpát-medencei kisebbségi magyar

fiatalok körében. Az aktív hallgatók 70%-a magyar nyelvű képzésben vesz részt.

Pusztai Gabriella, *Kovács Klára* és *Markos Valéria* (2018) a lemorzsolódott és perzisztens hallgatókat hasonlították össze többek között az iskolai pályafutás, tanulmányi és társas tapasztalatok, közösségi csoportokhoz való tartozás szempontjából.

Karászi Zsuzsannának (2018) is hasonló a kutatási iránya, hiszen az egyéni és a fenntartói jellemzők szerepét vizsgálta a hallgatói

lemorzsolódásban. A ki-
vonat alapján azonban
itt nagyobb hangsúlyt
kap a vallásosság, hiszen
ennek a lemorzsolódással
való összefüggését elemzi
a kutató. A kutatás során
nem igazolódott, hogy

a vallásos hallgatók kevésbé hagynák ott az egyetememet.

Váradi Judit, *Demeter-Karászi Zsuzsanna*, *Kovács Klára* és *Dusa Ágnes Réka* (2019) szintén a lemorzsolódás témakörét választották kutatásuk céljául, pontosabban a hallgatói lemorzsolódás okait az extrakurrikuláris és a szabadidős tevékenységek összefüggésében. A szerzők megállapították, hogy a vallásosság nem áll összefüggésben a lemorzsolódással.

4. A vallásosság hatása az önkéntes-ségre, a munkavállalásra

Ez a témakör önálló területként csak 2014-től jelenik meg a vizsgált absztraktkötetekben hat kivonatban. Ez vélhetően összefügg az 50 órás közösségi szolgálat bevezetésével, ami első alkalommal a 2016. január 1. után érettségi vizsgára jelentkező tanulóknak volt kötelező.

Szőcs Andor (2014) Partium térségben végzett kutatást egyetemisták körében a tanulás és munka, illetve munkaattitűdök vonatkozásában. A vizsgálat többek között rámutatott arra, hogy a munkát vállaló

a munkát vállaló és nem
vállaló hallgatók munkaat-
titűdjei jelentős eltérést
mutatnak

és nem vállaló hallgatók munkaattitűdjei jelentős eltérést mutatnak. A rendszeresen munkát vállaló fiatalok körében a vallásos, élő hit hatása a legmeghatározóbb. A szerző további megállapítása a csoportos interjúk alapján, hogy a felelősségteljes munka, a csapatmunka és a társadalom számára végzett hasznos tevékenység fontos a hallgatók többségének.

Fényes Hajnalka (2014) a felsőoktatási hallgatók nemi megoszlását vizsgálta az önkéntesség és a vallásosság tekintetében. Kutatását arra a megállapításra alapozta, hogy a vallásosság növeli az önkéntes aktivitásra való hajlandóságot, és mivel a nők vallásosabbak, ezért körükben gyakrabban fordul elő az önkéntesség is. Az önkéntesség általánosságban valóban gyakoribb a lányok körében, de a vallásosság változó szerint vizsgálva az adatokat már eltűnik a nemi különbség.

2015-ben *Fényes* kifejezetten a pedagógushallgatók és nem pedagógushallgatók önkéntességének, és önkéntességük típusát (tradicionális vagy új típusú voltát) vette górcső alá. A minta kiválasztásának helyszíne a „partiumi” régió, ami valójában három országot átívelő mintát (n=2728) jelent. A kutatás eredménye azt mutatta, hogy a képzés jellege (ti. hogy az pedagógusképzés-e vagy nem) nincs hatással a hallgatók egyetemi önkéntességére, s a vallásosság változó közötti összefüggés sem mutatható ki. Csupán a magyarországi almintában jelenik meg a pedagógushallgatók körében gyakrabban a tiszta tradicionális, segítő szándékú önkéntes motiváció. Azonban az önkénteskedő hallgatók motivációja valamivel tradicionálisabb, fontosabb számukra a másokon való segítség. A kutató érdekes megállapítása, felvetése, hogy a pedagógusképzésben növelni lehetne

a pedagógusjelöltek önkéntességre való hajlandóságát pl. az önkéntes munkalehetőségek nagyobb reklámjával, vagy akár az önkéntesség beépítésével a tananyagba.

Szöcs Andor (2016) a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad) a tanulás melletti munkavégzést és a vállalkozói hajlandóságot többek között a vallásossággal összefüggésben is vizsgálta, de a kivonatban erről eredmény nem olvasható.

Markos Valéria (2019) az önkéntesség mint attitűd alakulását vizsgálta a közösségi szolgálat után. A kutatás eredménye azt mutatja, hogy a vallásosok körében a közösségi szolgálat erősítette a másokon való segítség fontosságának érzését.

az önkénteskedő hallgatók motivációja valamivel tradicionálisabb, fontosabb számukra a másokon való segítség

5. A vallásosság hatása a szociális érzékenységre, a közösségfejlesztésre, az integrációra

E témakörben 2012-től jelenik meg évente egy-egy kivonat.

Dancs Katinka (2012) a szociálisdominancia-orientáció szerepét vizsgálta az előítéletességgel összefüggésben. A kivonatban olvasható, hogy a társadalomban megfigyelhető hierarchia kialakulhat nemek és életkorok szerint, vagy önkényesen kialakított csoportok (pl. vallások, etnikumok, társadalmi osztályok) között. A kutatások szerint az erre egyéni tényezők befolyása mellett a verbális intelligencia, valamint a protestáns hivatás-etika egyes dimenziói is hatással vannak. Sajnos a tartalmi összefoglalóból ennél többet nem tudunk meg.

Czombos Dorottya és Szekeres Ágota (2013) a keresztény nevelés hatását vizsgálták a fogyatékos gyermekek elfogadására vonatkozóan az integráció folyamatában. A kutatás alapja egy összehasonlító vizsgálat volt, amely egyrészt evangélikus

nevelésben részesülő, másrészt nem kifejezetten keresztény nevelésben részesülő diákok körében egyaránt zajlott. Sajnos a minta nagyságáról, helyszínéről itt nincs információ. A vizsgálat arra irányult, hogy a keresztény elvek szerint nevelt tanulók elfogadóbbak-e integráltan tanuló fogyatékos osztálytársaikkal. A kérdőív során nyert adatok azt mutatták, hogy a vizsgált két iskola tanulói inkább elfogadó attitűddel bírnak, jelentős eltérés egyik vizsgált dimenzió esetén sem megállapítható. Bár a szerzők megjegyzik, hogy a kis minta messze nem ad okot.

Berzesnyi Emese

(2014) szintén hasonló

témát vizsgál az elmélet szintjén, mivel a fogyatékoság értelmezéseit tárja fel, valamint a fogyatékosággal élők iránti attitűdök és a vallási tanításokban megjelenő tartalmak közötti összefüggéseket.

Krausz Anita (2016) az integráció iránti elköteleződést vizsgálja általános iskolás tanulók (n=50) körében. Megállapítja, hogy napjainkban az integrált oktatás egyik releváns nehézsége, hogy a különböző képességű, vallású és etnikai hovatartozású tanulókat együtt kell képezni. Az integrált neveléssel kapcsolatos eddigi attitűdvizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az integrált nevelés és a különleges bánásmódot igénylő tanulókkal együtt eltöltött idő segíti az attitűdformálást. A szerző saját kutatásának eredményei itt sem olvashatók, az adatok feldolgozása még folyamatban volt.

Pusztafalvi Henriette és Vass Livia

(2015) a nagy világvallások szent könyveiben, irataiban vizsgálja a szexuális visel-

kedés, pl. az önmegegyezés kérdését, a nemek egymáshoz való viszonyát vagy éppen az alapvető higiénés szabályokat. Megállapítják, hogy hazánkban a 20. század első felében a vallás közvetítette konzervatív eszmék, valamint a tiltás és a prúd képmutatás uralkodott e területen a köznevelésben. A szexuális betegségek terjedése (szifilisz) miatt azonban elengedhetetlenné vált a szakemberek bevonása, a szexuális ismeretek népszerű formában való terjesztése.

Süveges Gergő (2017)

a vallásos közösségfejlődést vizsgálja a négy legnagyobb hazai felekezetet, a római katolikus, a református, az evangélikus és a baptista közösségek

esetében. Ezen kívül feltárja az ő felekezetéhez kapcsolható közösség-szervező alapelveket, amelyek megmutatkoznak gyakorlati közösségi életük alapján, és fejleszthetőek is. Süveges érdekes felvetése, hogy vajon ezen elvek miként volnának alkalmazhatók az iskolai közösségek kialakításában.

Fekete Mariann (2019) a globális felelősségvállalásra nevelés fontosságát hangsúlyozza kutatási összefoglalójában. A szerző kiemeli, hogy az iskolákban egyre nagyobb szerepe van annak, hogy a különböző vallású emberek képesek legyenek megbízni egymásban, és hatékonyan együtt dolgozni.²

Nyúl Eszter Anna (2019) az állampolgárrá nevelés kérdését vizsgálta, de nem globálisan, hanem egy ország szemszögéből. A szerző kitér arra, hogy fontos az állam és az állampolgár viszonya, s az állampolgár kompetenciái, amelyekkel a közösségben, az adott országban él.

² S ehhez hadd tegyem hozzá: véleményem szerint nem csak az iskolában van mindennek jelentősége

6. A vallásosság mint a negatív diszkriminációalapja

Ez téma 2018-ban bukkant fel először, amikor *Lőrincz Andrea* a másság, így többek között a vallás, a nem, a családi háttér stb. kiváltotta diszkriminációt vizsgálta Stephen King regényei alapján.

A vallásosság neveléstörténeti aspektusát vizsgáló kivonatok bemutatása

A vallásosság a neveléstörténettel összefüggésben két kategória mentén figyelhető meg. Ezeket a következőképp nevezzük meg:

1. a vallásosság egy adott korabeli iskola tanulójának összetétele tekintetében;
 2. a vallásosság egy adott kor vallásos nevelése/képzése szempontjából.
- Összesen 17 db kivonat tartozik ide.

1. A vallásosság egy adott korabeli iskola tanulójának összetétele tekintetében

A fent említett tizenhét kivonatból a kevesebb (5 db) ebbe az kategóriába sorolható.

Bara Zsuzsanna (2010) a Kemény Zsigmond Gimnázium tanári karának bemutatására vállalkozott életútadatok felhasználásával, az 1891–1951 időszakból. Független változóként jelentek meg pl. a név, az esetleges névváltoztatások, születési adatok, esetleges nemesi származás, vallás, vallásváltoztatás, annak időpontja, iskolázottság, tanulmányok.

Nagy Adrienn (2010) nem a tanári karok, hanem a fiúmei közép- és felsőfokú kereskedelmi iskola tanulói közösségeinek társadalmi összetételét vizsgálta a dualizmus időszakában. Az adatok vizsgálata rámutatott arra, hogy eltérő a két iskola

tanulójának társadalmi összetétele: a középiskola tanulójának nagy része katolikus vallású (74%) és olasz anyanyelvű (51%), a főiskoláé viszont izraelita vallású (34%) és magyar anyanyelvű (87%) volt.

Balogh Livia (2011) szintén határon túli elemzést folytatott; kárpátaljai magyar óvodákat vizsgált az első Csehszlovák Köztársaság idején (1919–1938). Az óvodás gyermekek vallási és nemzetiségi megoszlását tanulmányozta, azonban konkrét adatról nem számol be itt.

Huszar Zoltán (2011) a tanítók helyzetét vizsgálta a Dunagőzhajózási Társaság (DGT) Pécs környéki bányatelepeinek társadalmában

(1867–1938/1944). A társaság hat népiskolát működtetett, így a szerző vizsgálta azok tanulói összetételét, nemzetiségi és vallási megoszlását, illetve az iskolák kapcsolatát a tanfelügyelet és a magyarországi elemi népoktatás rendszerével.

2. A vallásosság egy adott kor vallásos nevelése/képzése szempontjából

Ebbe az kategóriába 14 db kutatási összefoglalót soroltunk.

Rébay Magdolna (2010) az 1856-ban Alsó-Ausztriában, Kalksburgban alapított jezsuita kollégium történetével foglalkozik. Témaválasztásának indokát az adja, hogy magyar diákok elég nagy számban tanultak ott, főként arisztokrata családokból (pl. gr. Esterházy, gr. Zichy, gr. Széchenyi). Az itt végzett tanulók közül többen magas állami és egyházi pozícióba kerültek. A szerző tanulmányozta az intézmény szervezetét, nevelési céljait, az oktatás tartalmát és egyebeket. Kutatása alapján arra a megállapításra jutott, hogy az iskola tanítási anyagában mindazt nyújtotta az arisztokraták számára,

amit ők fontosnak tartottak: vallás, élő idegen nyelvek és zene, sport. Az intézmény felszereltsége, szellemisége és nevelési programja is alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy számos magyar arisztokrata gyermek nevelkedhetett Kalksburgban.

Mészáros László (2011) az ókori európai nevelést, a görög-római és zsidó-keresztény nevelési alapelveket, hagyományokat vizsgált vallás- és művelődéstörténeti aspektusból;

Szilveszter László

Szilárd ugyanabban az évben (2011) a keresztény nevelést vizsgálta a posztsekuláris társadalomban.

Ács Mariann (2012)

a keresztény nőnevelést vizsgálta a 20. század első felében a polgári iskolában használt történelemtankönyvek alapján. A kutató arra volt kíváncsi, hogy e berkekben milyen női eszményt állítottak a leánygyermekek elé mintaként. A katolikus középiskolákban a keresztény hit és erkölcs közvetítése jelent meg a történelem tantárgy oktatásán keresztül, amely eredményes lehetett, hiszen Marcell Ágoston- és Szolomájer Tasziló-féle tankönyveket használtak.

Somodi Imre (2012)

is – többek között – ugyanerre a tankönyvre hivatkozik. Ő ugyancsak történelemtankönyveken keresztül mutatta be a két világháború közötti időszak katolikus vallásos nevelését. A kutató Ács Mariannal (2012) teljesen megegyező véleményre jut kutatása során a közvetített értékek tekintetében.

Rébay Magdolna 2012-ben a lelkésztanítóság intézményét kutatta az I. világháborút követő időszakban. Kutatásának tartalmi összefoglalójában megállapítja, hogy

a lelkésztanítóság visszaállítása az 1920-as évek végén, református kezdeményezésre történt (Ravasz László és Imre Sándor elképzelése nyomán vagy Antal Géza indítványozására). A kezdeményezésnek köszönhetően az 1930-as években már sor került lelkésztanítók alkalmazására. A többi felekezet számára is ígéretesnek tűnt ez a képzés, de ténylegesen nem indítottak ilyen oktatást. Sajnos a képzés tartalmáról itt nem ír a szerző.

Oláh Ildikó (2012)

szintén a felsőoktatással foglalkozik, konkrétan az európai egyetemek kialakulásával, ezen belül vizsgálta a vallási intézményeket mint oktatási

helyszínek, valamint a vallásjog és a világi jog kettéválását és továbbfejlődését a filozófiában.

Pornói Imre (2014) a magyar népiszkolák szociális szerepét vizsgálta a két világháború közötti időszakban. A szerző megállapítja, hogy az 1932-es hat osztályos és az 1941-es nyolc osztályos népiszkolák számára kiadott tantervek és utasítások a gyermek vallásos és erkölcsös polgárrá ne-

velését, a nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános és gyakorlati alpműveltség átadását hangsúlyozzák. Ennek keretében a tanulók többek között lelki nemességet, jószágot, mások bajai iránt tanúsított részvétet,

megértést, tapintatos bánásmódot, figyelmességet tanultak az iskolákban. A dokumentumok az emberek szeretetét a család és a nép szeretetével állították párhuzamba, így az ősök tisztelete és a hagyományok ápolása is központi szerepet kapott.

Máté Krisztina (2014) a 2. világháború utáni időszakban, a szatmár-beregi régió-

a lelkésztanítóság
visszaállítása az 1920-as
évek végén, református
kezdeményezésre történt

dokumentumok
az emberek szeretetét
a család és a nép
szeretetével állították
párhuzamba

ban vizsgálja a szabadművelési mozgalmat, többek között felsőoktatás-pedagógiai szempontból. Megállapítja, hogy a tematikák eredményessége egyebek mellett függött az oktatók kreativitásától, de a tradicionális vallásosságtól is.

Hideg Gabriella (2016) a Budapest-Máriaremetei Ökumenikus Iskola keletkezéséről írt. A kivonatból megtudhatjuk, hogy az 1970–80-as években a belvárosból kiköltöző fiatal, kisgyermekes családok egy csoportja vallásos, de nem felekezeti nevelést várt el az iskolától, ennek köszönhetően valósulhatott meg az ökumenikus iskola.

Jankó Krisztina (2016) szintén ökumenikus iskola keletkezéséről ír, esettanulmányában a monori intézményt veszi górcső alá.

Berzsenyi Emese (2017) a fogyatékoság történetét tárja fel a zsidóság, a kereszténység és az iszlám szent könyveinek viszonylatában.

Rébay Magdolna 2018-ban a tiszántúli református egyházkerület közoktatási politikáját vizsgálta a Horthy-korszakban.

Pusztafalvi Henriette ugyanebben az évben (2018) az iskolán kívüli népművelés gyakorlatát kutatta a 20 század első feléből, főként Baranya megyében.

Valláspedagógiai témák a kivonatokban

A kivonatok áttekintése arra mutatott rá, hogy kevés valláspedagógiai téma jelenik meg köztük, nem igazán foglalkoztatja a kutatókat ez a terület. A 2012. és 2013. esztendőket leszámítva évente egy-egy tartalmi összefoglaló foglalkozik csak részben vagy célirányosan ezzel a témakörrel – összesen 7 db.

Mikonya György, Szarka Emese és Pirka Veronika 2010-ben vallásos mozgalmak és pszicho-csoportok pedagógiai hatását vizsgálták. Megállapították, hogy mind a régi, mind az új vallásos mozgalmak holisztikusan közelítik meg a személyiséget. Némelyik irányzat önálló iskolát működtet, mások valamilyen egyesületi forma, illetve tanfolyami keretek között gyakorolnak hatást a nevelteikre.

Regényi Enikő Mária (2011) az értelmileg akadályozottak vallásos nevelését-oktatását tanulmányozta. A szerző a különböző dokumentumok (pl. tantervek) és

a közösségi gyakorlat vizsgálata során arra a megállapításra jutott, hogy az integráció jellemzi ezt a területet, s ez egyben a szociális integrációt is segíti.

Bognárné Kocsis Judit, Langerné Buchwald Judit és Zsolnai Józsefné (2014) a tanári professziogramok összegyűjtését, elemzését végezték el, s e munka keretében sor került a vallásismeret-tanártól elvárható kompetenciák számbavételére is. A kutatás eredménye segítheti a valláspedagógus szakmai énképének reális megítélését, a fejlesztésre váró irányok kijelölését.

Bognárné Kocsis Judit 2015-ben a valláspedagógia témakörében maradván vizsgálta egy svájci ökumenikus vallásitanítási program valláspedagógiai elveit, amelyet aztán párhuzamba állított a magyar református valláspedagógiai törekvésekkel, alapvetésekkel. A szerző megállapítja, hogy a két koncepció között megfigyelhető a hasonlóság, például a tananyag felosztása, strukturálása a linearitás és a koncentrikusság mindkét dokumentumban megtalálható.

Ugyancsak *Bognárné Kocsis Judit* 2017-ben a tágabb kitekintésben – külföldi szakfolyóiratok tükrében – írt valláspedagógiai

segítheti a valláspedagógus szakmai énképének reális megítélését

tendenciákról. Tanulmányában, a vizsgált szakirodalom alapján megállapítja, hogy a vallásitanítás pedagógiailag nem egységes terület, az adott ország politikai és a kulturális berendezkedése határozza meg leginkább annak irányát, az alkalmazott módszereket.

A szerző 2019-ben a hazai vallásos nevelés tendenciáit, irányait vizsgálta kutatási összefoglalók alapján 2010 és 2017 közötti időszakban.

Gulyás Enikő (2016) a valláspedagógiában is jól ismert módszerről, a biblioterápiáról ír, amely metódus gyökerei a különböző vallásokban már régóta, 19-20. század előtti időszakban is megtalálhatóak.

KONKLÚZIÓ

A 2010–2019 közötti időszakban az Országos Neveléstudományi Konferenciákhoz kapcsolódó absztraktköteteket megvizsgálva megállapítást nyert, hogy – feltételezéssel ellentétben – a vallásosság hatásának kutatása a leginkább kedvelt téma a kutatók körében. Egyértelműen kijelenthető, hogy vannak visszatérő témák, amelyek többsége köthető egy-egy adott egyetem profiljához. A kivonatokban megjelenő vizsgálatok legnagyobb része a gyakorlatból indul ki, vagy éppen a gyakorlati megvalósulást kutatja. Kevesebb a vallás neveléstörténeti kontextusban történő vizsgálata, illetve az elméleti kérdéseket vizsgáló absztrakt. Valláspedagógiai, módszertani témák kis számban jelennek meg, így ez

irányú feltételezéseim sem nyertek bizonyítást. Bizonyos egyetemek nagyobb számban és évről-évre képviseltetik magukat a legjelentősebb hazai neveléstudományi konferenciákon, máshol csak szórványosan, inkább egyéni kutatások szintjén jelenik meg a vallás mint kutatási témakör.

A vallásosság hazai és külföldi kutatásai (*Bognárné Kocsis*, 2018) rámutattak a vallás jótékony társadalmi, kulturális és egyéni életvezetésre gyakorolt hatására, de vannak olyan eredmények is, amelyek ezt nem igazolták. Kijelenthetjük, hogy a hazai kutatási eredmények hasonlóságot mutatnak a nemzetközi irányokkal, hiszen *hazánkban is a vallásosság hatásának vizsgálata áll leginkább a fókuszban*. Kevesebb szó esik az alkalmazott nevelési módszerek hatékonyságáról, különféle oktatásszervezési módok eredményességéről, új metódusok alkalmazhatóságának kérdéseiről.

A vizsgálat, jól tudom, csak töredékes lehet, hiszen nem elemzi azokat a kivonatokat, amelyek tartalmukban ugyan érint(het)ik a vallásosságot, a vallást, de a kifejezést nem tartalmazzák, inkább (például) a *hit*, a *meggyőződés* fogalmakat használják a szerzők. E fogalmak közötti különbség azonban jelentős, így az egy következő kutatás tárgyát képezheti, hogy a *vallás*, a *hit*, a (szent) *meggyőződés* és más vonatkozó fogalmak hol, milyen kontextusban, milyen vizsgálatokban fordulnak elő.

Ezenkívül a kutatás további folytatásának potenciális iránya lehet a többi hazai konferencia – ideértve a keresztény/keresztényen konferenciákat is – vallásos neveléssel összefüggő kivonatainak vizsgálata is.

IRODALOM

- Ács Mariann (2012): A történelmi nőalakok interpretációjának változásai – Női portrék Istvánffy Gyula és Kovács György polgári leányiskolai történelemtankönyveiben. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 207. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Balogh Lívia (2011): Kárpátalja magyar óvodái a Csehszlovák Köztársaság idején (1919–1938). In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók*. 240. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Bara Zsuzsanna (2010): A Kemény Zsigmond Gimnázium tanári karának prozopográfiai vizsgálata (1891–1951). In: Csíkos Csaba és Kinyó László (szerk.): *Új Törekvések és Lehetőségek a 21. századi Neveléstudományokban. Program és összefoglalók*. 229. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Bencéné Fekete Andrea, Kulcsár Edit és Orsós Renáta (2013): A cigány és nem cigány kisiskolások erkölcsi fogalomismeretének vizsgálata méréses módszerek segítségével. In: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos és Racsó Réka (szerk.): *Változó életformák – régi és új tanulási környezetek Absztraktkötet*. 359. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Eger.
- Berzsenyi Emese (2014): A fogyatékoság értelmezése a zsidóság tanítása szerint. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 293. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Berzsenyi Emese (2017): Az Ábrahám vallások szent könyveinek társadalmi tanítása a befogadásáról és a fogyatékoságról. In: Kerülő Judit, Jenei Teréz és Gyarmati Imre (szerk.): *Program és absztrakt kötet*. 350. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyháza.
- Bocsi Veronika (2012): Formális közösségek értékalapú vizsgálata egy hallgatói mintában. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 116. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Bocsi Veronika és Kardos Katalin (2014): „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?” Roma szakkollégisták kvalitatív vizsgálata. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 197. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Bocsi Veronika (2017): Súlypontok és perifériák. Pedagógusok értékterei vizsgálat. In: Kerülő Judit, Jenei Teréz és Gyarmati Imre (szerk.): *Program és absztrakt kötet*. 63. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyháza.
- Bognárné Kocsis Judit, Langerné Buchwald Judit. és Zsolnai Józsefné (2014): A tanári professziogramok vizsgálata és alkalmazási lehetőségei a kompetenciamérésben. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 220. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Bognárné Kocsis Judit (2015): Református valláspedagógiai párhuzamok és különbségek – svájci és magyar koncepció alapján. In: Tóth Péter, Holik Ildikó és Tordai Zita (szerk.): *Pedagógusok, tanulók, iskolák – az értékképzés, az értékközvetítés és az értékteremtés világa Tartalmi összefoglalók*. 304. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest.
- Bognárné Kocsis Judit (2017): Valláspedagógiai tendenciák külföldi szakfolyóiratok tükrében. In: Kerülő Judit, Jenei Teréz és Gyarmati Imre (szerk.): *Program és absztrakt kötet*. 355. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyháza.
- Bognárné Kocsis Judit (2018): Valláspedagógiai nézetek, kutatások nemzetközi kitekintésben. *Új Pedagógiai Szemle*, 68. 9-10. sz. 113–125.
- Bognárné Kocsis Judit (2019): A vallásos nevelés irányainak vizsgálata a hazai nevtud kivonatokban In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 359. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Britto, Berchmans M.(2018): Grounded theory, in Franco LEVER - Pier Cesare Rivoltella - Adriano Zanacchi (edd.): *La comunicazione. Dizionario di scienze e tecniche*. Letöltés: www.lacomunicazione.it (2018. 11. 26.).
- Charmaz, Kathy (2006): *Constructing Grounded Theory*. Sage Publications, Thousand Oaks.

- Dancs Katinka (2012): A szociális dominancia orientáció szerepe az előítéletek előrejelzésében. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 142. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Cséke Katalin (2018): A magyar anyanyelvű roma tanulók oktatási hátrányai duplán kisebbségi létben. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 390. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Czombos Dorottya, Szekeres Ágota (2013): A keresztény nevelés hatása a fogyatékos gyermekek elfogadására az integrációban. In: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos és Racsko Réka (szerk.): *Változó életformák – régi és új tanulási környezetek Absztraktkötet*. 293. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Eger.
- Demeter-Karászi Zsuzsanna (2019): Hasonlóságok és különbségek az egyházi szellemiségű és egyházi fenntartású felsőoktatási intézmények között. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 222. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Fehérvári Brigitta (2018): Eltérő szereppattitűdű édesapák tanítási és nevelés szokásainak vizsgálata az iskola előtti felkészítő szakaszban. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 248. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Fényes Hajnalka (2014): Nemi különbségek a felsőoktatási hallgatók önkéntes munkájában. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 201. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Fényes Hajnalka (2015): Különbségek a pedagógus- és nem pedagógushallgatók önkéntes munkájában. In: Tóth Péter, Holik Ildikó és Tordai Zita (szerk.): *Pedagógusok, tanulók, iskolák – az értékközművelés és az értékteretítés világa Tartalmi összefoglalók*. 89. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest.
- Fényes Hajnalka, Pusztai Gabriella (2019): Nemi szerep attitűdök és vallásosság a felsőoktatási hallgatók körében. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 213. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Fináncz Judit (2012): A szocio-ökonomiai tényezők hatása a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 325. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Hideg Gabriella (2016): Estetanulmány a Budapest-Máriaremetei Ökumenikus Iskola keletkezéséről. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet*. 26. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.
- Huszár Zoltán (2011): A tanítók szerepe, helyzete a Dunagőzhajózási Társaság (DGT) Pécs környéki bányatelepeinek társadalmában (1867–1938/1944). In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók*. 250. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L. (2017): *Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Routledge, New York.
- Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L. (2009): *La scoperta della grounded theory Strategie per la ricerca qualitativa*. Armando Editore, Roma.
- Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L. (2004): Remodeling Grounded Theory. *Qualitative Social Research*, 5. 2. sz., DOI: <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-5.2.607>
- Gulyás Enikő (2016): Fejlesztő (e-)biblioterápiás videonaplóinak tartalomlemzése. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet*. 353. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.
- Jancsik Csaba (2012): Tanárképzésben részt vevő hallgatók értékvilága. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 51. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Jankó Krisztina (2016): Estetanulmány a monori ökumenikus iskola keletkezéséről. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet*. 28. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.

- Karászi Zsuzsanna (2018): Az egyéni és fenntartói jellemzők szerepe a lemorzsolódásban. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 206. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Kardos Katalin (2014): Egyházi szakkollégiumok közösségének belső működése. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók* 151) Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Kardos Katalin (2016): Szakkollégiumok: a sokszínű tehetségek eredményes közössége. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet*. 115. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.
- Klapcsik Zsuzsanna (2011): Miért segít a segítő? Szociálpedagógusok pályamotivációjának vizsgálata. In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók*. 396. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Kovács Karolina Eszter, Nagy Beáta Erika (2016): Egészségtudatos magatartás és attitűd a Debreceni Egyetem hallgatói körében. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet*. 425. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.
- Kovács Karolina Eszter, Nagy Beáta Erika (2017): Egészségtudatos magatartás a sport függvényében egy-egy debreceni középiskolában. In: Kerülő Judit, Jenei Teréz és Gyarmati Imre (szerk.): *Program és absztrakt kötet*. 163. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyháza.
- Krausz Attila (2016): Általános iskolások attitűdje a CATCH kérdőív alapján. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet*. 295. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.
- Lőrincz Andrea (2018): Stephen King – a vesztesek klubja. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 27. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Markos Valéria (2019): Önkéntesség a közösségi szolgálat után. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 473. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Márkus Zsuzsanna (2013): A kisebbségi és többségi identitás hatása a hallgatók tanulmányi eredményességére. In: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos és Racsko Réka (szerk.): *Változó életformák – régi és új tanulási környezetek Absztraktkötet*. 275. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Eger.
- Márkus Zsuzsanna (2014): Pedagógushallgatók tanulmányi eredményessége többségi és kisebbségi viszonyok között. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 133. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Máté Krisztina (2014): A szabadművelődés kezdete Szatmárban. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 415. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Mikonya György, Szarka Emese, Pirka Veronika (2010): A vallásos mozgalmak és pszicho-csoportok pedagógiai hatásának vizsgálata. In: Csikos Csaba és Kinyó László (szerk.): *Új Törekvések és Lehetőségek a 21. századi Neveléstudományokban. Program és összefoglalók*. 132. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Mikonya György (2011): Személyiség-elméletek és értelmezési keret a kultúrák párbeszédének hatástani vizsgálatához. In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók*. 230. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Mészáros László (2011): Az ókori Európa nevelésügye. In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók*. 378. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Morvai Laura (2015): Tanárok felekezeti és nem felekezeti iskolákban. In: Tóth Péter, Holik Ildikó és Tordai Zita (szerk.): *Pedagógusok, tanulók, iskolák – az értékformálás, az értékközvetítés és az értékkeremtés világa Tartalmi összefoglalók*. 26. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest.
- Nagy Adrienn (2010): A fiumei közép- és felsőfokú kereskedelmi iskola tanulóinak társadalmi összetétele a dualizmus időszakában. In: Csikos Csaba és Kinyó László (szerk.): *Új Törekvések és Lehetőségek a 21. századi Neveléstudományokban. Program és összefoglalók*. 288. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.

- Németh Nóra Viktória (2010): Az olvasó hallgató. In: Csíkos Csaba és Kinyó László (szerk.): *Új Törekvések és Lehetőségek a 21. századi Neveléstudományokban. Program és összefoglalók*. 76. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Nyúl Eszter Anna (2019): Az állampolgárrá nevelés fogalmi kerete. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 251. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Oláh Ildikó (2012): Egy hiányzó láncszem? – az európai egyetemek kialakulásának történetéhez. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 340. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Pacsuta István (2013): Felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékrendszere. In: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos és Racsco Réka (szerk.): *Változó életformák – régi és új tanulási környezetek Absztraktkötet*. 475. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Eger.
- Pallay Katalin (2019): A nemzeti identitás kérdése a Balassi Intézet egyetemi előkészítő intézetének kárpátaljai végzős hallgatóinak körében. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 503. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Papp Z. Attila (2018): Oktatási részvétel és továbbtanulási szándékok a kárpát-medencei kisebbségi magyar fiatalok körében. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 105. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Pornói Imre (2014): Viták a társadalmi mobilitás elősegítéséről az 1930-as évek magyar felsőoktatásában. In: Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány Tartalmi összefoglalók*. 402. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Debrecen.
- Pusztai Gabriella (2012): Vallásos közösségi beágyazottság és felsőoktatási eredményesség. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 118. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Pusztai Gabriella, Kovács Klára, Markos Valéria (2018): Lemorzsolódott és perzisztens hallgatók összehasonlítása. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 105. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Pusztafalvi Henriette, Vass Lívია (2015): Szexuális nevelés, mint kulturális kérdés. In: Tóth Péter, Holik Ildikó és Tordai Zita (szerk.): *Pedagógusok, tanulók, iskolák – az értékművelés, az értékközvetítés és az értékteremtés világa Tartalmi összefoglalók*. 308. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest.
- Pusztafalvi Henriette (2018): Adalékok az iskolán kívüli népművelés gyakorlatához, különös tekintettel Baranya megyére a 20. század első felében. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 338. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Pusztafalvi Henriette (2019): Szexuális nevelés kezdete Mo-on a 20. sz. első felében. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 294. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Pusztafalvi Henriette, Szabó Zoltán Tamás, Csókási Krisztina (2019): Fogyatékosággal élőkkel kapcsolatos attitűdvizsgálat egyetemi hallgatók körében. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet*. 514. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Rébay Magdolna (2010): Egy birodalmi iskola: az arisztokratikus Kalksburg. In: Csíkos Csaba és Kinyó László (szerk.): *Új Törekvések és Lehetőségek a 21. századi Neveléstudományokban. Program és összefoglalók*. 253. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Rébay Magdolna (2012): Megoldási kísérlet a kisiskolák helyzetére: a lelkesztanítóság intézménye. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók*. 248. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Rébay Magdolna (2018): A tiszántúli református egyházkerület közoktatási politikája a Horthy-korszakban. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Mísey Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. 279. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.

- Regényi Enikő Mária (2011): A vallás(os) nevelés, mint társadalmi beilleszkedést segítő módszer, jelenléte a hazai értelmileg akadályozottak gyógypedagógiájában. In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók.* 85. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Simon Anikó. (2016): Nevelési értékek és értékrendszerek a családban. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A tanulás és a nevelés interdiszciplináris megközelítése Program és absztraktkötet.* 427. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Szeged.
- Somodi Imre (2012): A katolikus egyház reprezentációja egy Horthy korszakbeli történelemtankönyv-sorozatban. In: Benedek András, Tóth Péter és Vedovatti Anildo (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban Program és összefoglalók.* 208. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Süveges Gergő (2017): Vallási közösségek tanulási folyamatai a természetes közösségfejlődés eszköztárához. In: Kerülő Judit, Jenei Teréz és Gyarmati Imre (szerk.): *Program és absztrakt kötet.* 505. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyháza.
- Strauss Anselm, Corbin, Juliet (1997): *Grounded Theory in Practice.* Sage Publications, London-New Delphi.
- Székeley Csilla Imola (2019): Spiritualitás és vallásosság Kokas Klára műveiben. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet.* 34. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Szilveszter László Szilárd (2011): Keresztény nevelés a poszt szekuláris társadalomban. In: Hegedűs Judit, Kempf Katalin és Németh András (szerk.): *Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. Program és összefoglalók.* 180. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest.
- Szőcs Andor (2013): Aktív fiatalok a munkaerőpiacon – a Partium példája. In: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos és Racsko Réka (szerk.): *Változó életformák – régi és új tanulási környezetek Absztraktkötet.* 121. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Eger.
- Váradai Judit, Demeter-Karászi, Zsuzsanna, Kovács Klára, Dusa Ágnes Réka (2019): Az extrakurrikuláris és a szabadidős tevékenységek összefüggései a lemorzsolódás okaival. In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet.* 34. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Varga Eszter (2013): A nemi egyenlőség tükröződése dél-koreai és magyar nevelési értékekben. In: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos és Racsko Réka (szerk.): *Változó életformák – régi és új tanulási környezetek Absztraktkötet.* 48. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Eger.
- Vincze Beatrix (2018): Rejtett tudásformák a pedagógiai- és az életreform törekvések gyakorlatában. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Misley Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések.* 133. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- Vincze Beatrix (2018): A Tolsztojánus eszmék hatása a magyarországi pedagógiai és életreform törekvésekre. In: Fehérvári Anikó, Széll Krisztián és Misley Helga (szerk.): *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések.* 404. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest.
- 20/2012. (VIII.31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról. Letöltés: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200020.EMM> (2018. 12. 10.)
2013. évi LV. törvény, a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény módosításáról. Letöltés: <https://mkog.y.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300055.TV> (2020. 04. 17.)

Megyeri Martin (4. o.)
Naprendszerünk – bolygólámpa

